

ИЗМЕРЕНИЯ НА ЛИЧНИЯ САМОКОНТРОЛ ПРИ ЮНОШИТЕ И СТУДЕНТИТЕ

доц. д-р Татяна Иванова Коцева
доц. д-р Йонка Стефанова Балтаджиева
Бургаски свободен университет

DIMENSIONS OF ADOLESCENTS' AND STUDENTS' LOCUS OF CONTROL

Assoc. Prof. Tatyana Ivanova Kotzeva, PhD
Assoc. Prof. Yonka Stefanova Baltadjieva, PhD
Bourgas Free University

Abstract. *This paper aims to reveal some dimensions of high school and university students' locus of control. The main results from a survey conducted among a group of 68 high school students from the two schools in Bourgas and a group of 49 students from the Bourgas Free University have been discussed. Most of the high school and university students demonstrate internal locus of control. The latter is associated with higher academic achievements. The students coming from well off families demonstrate internal locus of control compared to the students from families with less economic resources.*

Key words: *locus of control, autonomy, survey, high school and university students.*

Въведение

Конструктът „локус на контрол“ е създаден от Джулиън Ротър през 1966 г. Година. Според автора, който работи в теоретичната рамка на социобиохейвиоризма, локусът на контрол визира източника на подкрепление за мотивиране /причинност/ на поведението. Вътрешният локус на контрол означава, че човек търси мотивация/ подкрепление в собственото поведение, а външният локус на контрол предполага, че човек търси подкрепление/мотивация във външни фактори. Ротър конструира и тест с 23 закрити айтема, чрез които измерва този конструкт. Изследванията на Ротър доказват връзката на локуса на контрол със соматичното и психичното здраве. Хората с вътрешен локус на контрол имат по-добро соматично и психично здраве в сравнение с тези с външен локус на контрол – първите са с по-ниско кръвно налягане, страдат по-рядко от инфаркти, по-рядко са депресирани и тревожни и по-лесно се справят със стреса. Хората с вътрешен локус на контрол обикновено са с по-висока самооценка, с повече социални умения, по-уверени и постигат повече успехи в училище и в работата. [7] Последователите на Ротър продължават изследванията на влиянието на локуса на контрол върху постиженията, процесите на учене, възприемането на политическите убеждения, реакциите към болест, лечение и хоспитализация, търсенето на здравна информация, увереността в собствените способности [1, 7].

Днес в психологическите и социално-психологическите изследвания локусът на контрол е широко използван конструкт за изследване и анализиране на личностови качества в различни среди. Изследва се неговото влияние върху когнитивни процеси /вземане на решение, решаване на проблеми/, върху емоционални реакции към болка и пр. Не малко са изследванията в областта на качеството на живот и здравето и връзката с локуса на контрол – контрол върху здравето, конкретно при наднормено тегло, при посттравматично стресово разстройство, при раково болни и пр. [9,10,11]

В българската психологическа литература също има изследвания върху локуса на контрол при студенти в академична среда [8], изследване на влиянието на локуса на контрол при избирането на подходи за мотивиране на персонала [6], определяне на локуса на контрол при дълголетници [4], връзката между здравия локус на контрол и справянето с тревожност и стрес [5]. Интересно е и изследването на Ю. Генов за преобладаващия профил на хората според локуса на контрол в различни общества, вкл и в България [3].

Дизайн на изследването¹

Изследването е проведено сред две групи: 1. Ученици от 9-ти клас и 2. Студенти. В първата група анкетирахме 68 ученици от 9-ти клас от 2 училища в гр. Бургас: СОУ „Кирил и Методий“ и ПГ по механоелектротехника и електроника. Във втората група анкетирахме 49 студенти от ЦХН, БСУ.

Използваме Въпросник за локус на контрол, адаптиран и валидизиран от Ангел Величков и Мария Радославова [2]. Отделно анкетираните попълват скала за автономност на Worthington и асоциативен тест с две понятия „постижения“ и „дисциплина“, които впоследствие бяха обработени с метода на семантичния диференциал.

Адаптираният тест за локус на контрол включва общо 20 двойки алтернативни съждения като едното съждение измерва външен локус на контрол, а другото съждение измерва вътрешен локус на контрол. Пет от двойките съждения са маскиращи, те имат за цел да скрият истинското съдържание на измервания конструкт, за да не подвеждат анкетираните в логиката на теста и поради това не се оценяват. Оценяват се само съжденията, отразяващи външна и вътрешна локализация на контрола. На съжденията с външна локализация на контрол се приписва 1 точка, а на съжденията с вътрешен локус на контрол се приписва 0 точки. Изчислява се общ бал за всяко анкетирано лице, като по-високите балове по метода са показателни за външна локализация на контрола, а по-ниските – за вътрешен локус на контрол.

За норма може да се приеме, че оценки до 7 точки са показателни, че човек е с вътрешен локус на контрол, а общ бал от 8 и повече точки означава, че човек проявява външен локус на контрол. Получените средни и стандартни стойности (7,94) в приложния тест от А. Величков и М. Радославова показват, че разпределението е близко до нормалното, а това от свой ред е показател, че методът е надежден.

Данните са обработени с SPSS.

Хипотези на изследването

Поставихме следните хипотези:

H1: Очакваме, че в групата на студентите ще се наблюдават повече хора с вътрешен локус на контрол в сравнение с учениците.

¹ Изследването се реализира в рамките на вътрешно-университетски проект „Самоконтрол и дисциплина в юношеска и младежка възраст. Социално-психологическо изследване“. То се изпълнява от екип преподаватели от ЦХН и студенти от специалност „Психология“.

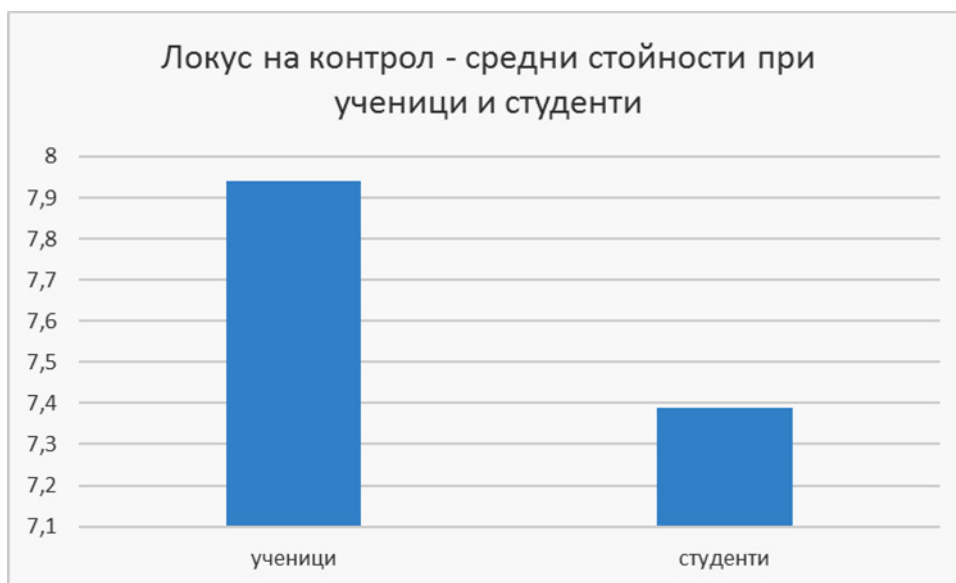
H2: Очакваме, че в двете групи ще се наблюдават диференциации на стойностите на локуса на контрол според пола. Предполагаме, че момчетата ще имат по-ниски стойности – т.е. проявяват вътрешен локус на контрол, а момчетата – външен локус на контрол. Основания за нашето допускане е това, че момчетата в тази възраст са по-организирани, целенасочени и по-често имат по-висок успех в училище.

H3: Очакваме, че учениците с по-висок успех ще имат вътрешен локус на контрол и съответно учениците с по-нисък успех ще имат външен локус на контрол. Основания за нашето допускане е факта, че високият успех е резултат на личностна целенасоченост, увереност, самодисциплина.

H4: Очакваме, че по-високият икономически статус на семейството, в което израстват учениците, е предпоставка за развитие на личностни качества като дисциплина, усърдие, амбиции, целенасоченост, които са присъщи на вътрешния локус на контрол. И обратно, ученици от семейства с по-скромни икономически средства ще показват по-високи стойности на локус на контрол.

Резултати и обсъждане

Средната стойност на скалата на локуса на контрол в групата на учениците е $X=7.94$, стандартното отклонение е $SD=3.25$; в групата на студентите $X=7.39$ и стандартното отклонение $SD=3.36$ /графика 1/. И в двете групи средните стойности са под 8, което означава, че преобладават учениците и студентите с вътрешен локус на контрол, като при студентите вътрешният локус на контрол се наблюдава в по-голяма степен.

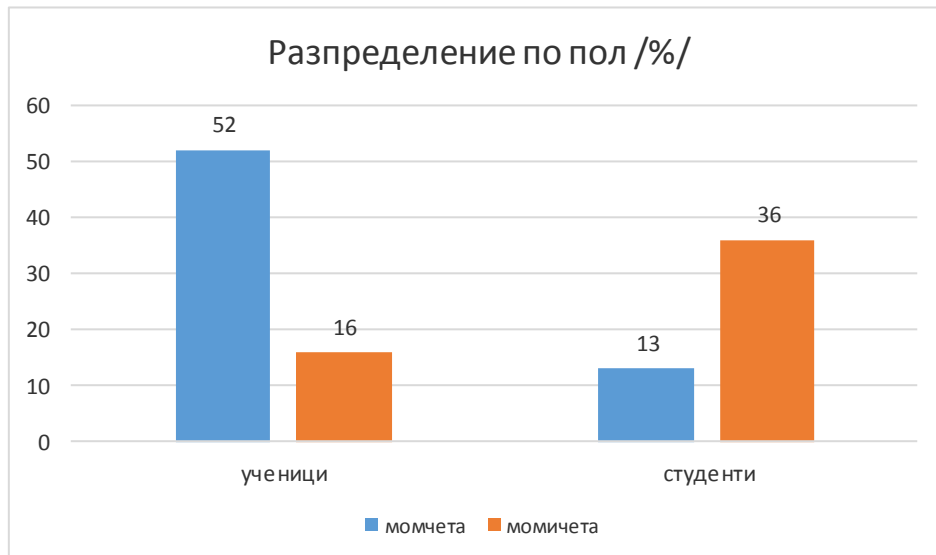
Графика 1

Изчисленият коефициент за надеждност Кронбах алфа има стойност от 0.7, което показва, че тестът има висока надеждност или с други думи измерва точно конструкта „локус на контрол“.

Локус на контрол и пол

Разпределението по пол в двете изследвани групи е показано на графика 2.

Графика 2

Средните стойности на локуса на контрол по пол в групата на учениците са:

Момчета – $X = 7.71$

Момичета – $X = 8.69$

Момчетата показват по-ниски стойности, което означава, че имат в по-висока степен вътрешен локус на контрол, а момичетата показват стойности над 8, което означава, че сред тях преобладават тези с външен локус на контрол.

T-тестът за разлики между 2 независими извадки не потвърждава значимостта на разликите между момичета и момчета. Получените резултати опровергават втората хипотеза, че момичетата са по-често с вътрешен локус на контрол. В изследваната група ученици момчетата се оказват преобладаващо с вътрешен локус контрол, т.е. показват повече целеустременост, амбициозност и вътрешна убеденост, което би могло да се разглежда като печеливша стратегия за успех в тази възраст.

Средните стойности на локуса на контрол по пол в групата на студентите са:

Мъже – $X = 6.85$

Жени – $X = 7.58$

В групата на студентите мъжете отново показват по-силно изразен вътрешен локус на контрол в сравнение с жените. Но и тук T-тестът за разлики между две независими извадки не потвърждава статистическата значимост на разликата в стойностите между мъжете и жените.

Като цяло не е учудващо, че полът не се оказва значима променлива като се има предвид небалансираното съотношение по пол в двете групи: в извадката на учениците преобладават момчетата, а в извадката на студентите – момичетата.

Локус на контрол и учебен успех

Потърсихме връзката между локуса на контрол и учебната успеваемост. Тук логиката на връзката е двупосочна: възможно е младите хора с вътрешен локус на контрол да имат по-висока учебна успеваемост, тъй като са целенасочени, мотивирани за постижения, с висок самоконтрол. Възможна е и другата посока на връзка: младите хора с външен локус на контрол да показват по-висока успеваемост благодарение на външни фактори: например по-голяма откритост към другите хора и приспособимост към изискванията за висок успех, конформизъм и пр. За да видим коя от двете посоки на връзки ще получи потвърждение в нашето проучване, създадохме две подгрупи в групата на студентите и в групата на учениците: 1. Ученици/студенти с отличен и много добър успех и 2. Ученици/студенти с добър и среден успех. Изчислихме средните стойности на локуса на контрол във всяка подгрупа:

Ученици с отличен и много добър – $X = 7.03$ точки

Ученици с добър и среден успех – $X = 8.58$ точки

Студенти с отличен и много добър успех – $X = 7.03$ точки

Студенти с добър и среден успех – $X = 8.20$ точки

Тези резултати показват, че учениците и студентите, които имат по-висок успех, са с вътрешен локус на контрол, а учениците и студентите, които имат по-нисък успех, са с външен локус на контрол. Проведеният Т-тест за разлики между 2 независими извадки при учениците потвърждава значимостта на разликите между двете групи ученици: тези с висок и тези с нисък успех. Обратно, при студентите проведеният Т-тест не показва статистическата значимост на различията в стойностите на локализацията на контрол при студентите с по-висок успех и тези с по-нисък успех.

В крайна сметка се потвърди заключението, че има връзка между локуса на контрол и учебната успеваемост – младите хора с вътрешен локус на контрол са целенасочени, устремени, вътрешно дисциплинирани и мотивирани за постижения, което има за резултат по-високата им учебна успеваемост.

Локус на контрол и тип училище

Потърсихме има ли разлика между средните стойности на локуса на контрол при учениците в общообразователното училище и при тези от професионалната гимназия.

Средните стойности на локуса на контрол са следните:

СОУ „Кирил и Методий“ $X = 8.68$

ПГ по Механоелектротехника и електроника $X = 7.59$

В професионалната гимназия учениците в по-голяма степен имат вътрешен локус на контрол, докато в СОУ „Кирил и Методий“ повечето от учениците са с външен локус на контрол. Направеният Т-тест за разлики между 2 независими извадки не потвърждава статистическата значимост на разликите между двете групи. Възможно е преобладаването на вътрешен локус на контрол при учениците от професионалната гимназия да се дължи на това, че мнозинството ученици са момчета, при които, както бе показано по-горе, преобладава вътрешният локус на контрол. Съответно, в общообразователното училище преобладават момичетата, при които преобладаващият профил на локуса на контрол е външен.

Локус на контрол и материален статус на семейството

В анкетната карта имаше въпрос, чрез който анкетираните определят какво е материалното състояние на тяхното семейство. Потърсихме има ли връзка между

локус на контрол и материален статус на семейството. Тук посоката на връзката също може да бъде двойна: от една страна, по-добрите материални възможности на семейството да формират личности с по-голяма вътрешна устойчивост, дисциплина, контрол и мотивация за успех, което е част от профила на личността с вътрешен локус на контрол. Възможна е и противоположната връзка – по-добрата материална обстановка в семейството да създава личности, които нямат изградена личностова устойчивост и които разчитат повече на външни условия и обстоятелства, което е характерно за профила на хората с външен локус на контрол.

Създадохме две подгрупи на материалния статус: 1. Много добро материално състояние; 2. Добро материално състояние.

Средните стойности на локуса на контрол в двете подгрупи са следните:

Ученици в семейства с много добро материално състояние $X = 6.84$

Ученици в семейства с добро материално състояние $X = 8.31$

Студенти в семейства с много добро материално състояние $X = 4.40$

Ученици в семейства с добро материално състояние $X = 7.78$

Както се вижда, учениците, които растат в семейства с повече икономически ресурси, имат по-често вътрешен локус на контрол, т.е. вероятно по-добрата материална среда възпитава децата в повече амбициозност, целенасоченост, самодисциплина. Тези деца са по-решителни и с повече увереност в своите качества, по-трудолюбиви и усилията им се възнаграждат.

Направеният Т-тест за значимост на разлики между 2 независими извадки потвърждава значимостта на разликите в двете подгрупи при $p < 0.05$. Т.е. получените разлики в двете групи има смисъл да бъдат анализирани и представени като значим резултат и те потвърждават нашата четвърта хипотеза.

При студентите също се наблюдава разлика в двете подгрупи: студентите с много добро материално състояние имат ниски стойности, т.е. са с вътрешен локус на контрол в сравнение със студентите с по-скромни материални възможности.

Проведеният Т-тест допълнително показва, че различията в локализацията на контрол при студентите с много добро и с добро материално състояние са статистически значими. Степента на значимост е по-малка от 0,05, което показва, че различията имат статистическа значимост.

Обяснението на тази връзка при студентите е аналогично на това при учениците. По-добрата материална среда на семейството е стимул за развитие на личността и формиране на личностни качества, предразполагащи към добри изяви.

Локус на контрол и автономност

Макар и близки като понятия, локусът на контрол и автономността не са идентични и прекриващи се, а визират различни аспекти на личността. В изследването тестът за автономност на Worthington включва подskalите: поведенческа автономност, емоционална автономност, ценностна автономност и автономност спрямо семейната лоялност. Тествахме връзката между двата конструкти в групата на учениците. Коефициентът на Пирсън показва значимост на корелацията (при $p < 0.05$) само между локуса на контрол и подskalата „автономност спрямо семейната лоялност“, при това връзката е обратна, т.е. по-високата степен на автономност спрямо семейството предполага по-нисък локус на контрол. Това показва, че учениците с по-ясно изградена самооценка и увереност изграждат и по-голяма автономност най-вече по отношение на семейството, което е път към тяхната личностна зрялост.

Заклучение

Резултатите от проучването показаха, че по-голямата част от изследваните ученици и студенти са с вътрешен локус на контрол. Потвърди се връзката, че тези, които притежават вътрешен локус на контрол, са именно тези, които показват по-висока успеваемост в училище и в университета. Противно на нашите очаквания, че в юношеска възраст повече момичета, отколкото момчета ще бъдат с вътрешен локус на контрол, повече момчета се оказаха с вътрешна локализация. По-високият материален статус на семейната среда също се оказа благоприятстващ личностовото развитие – целеустременост, насоченост и отговорност – на младите хора фактор.

Както отбелязва Янкулова [8], изследването на локуса на контрол интегрира два изследователски подхода – бихейвиористичен и когнитивен. В рамките на първия усилията са насочени преди всичко към обучението и създаването на условия за формиране на подкрепления, произтичащи от личността. В рамките на втория акцентът е върху индивидуалните усилия и убедеността на личността да постигне успехи. Семейната среда е първичната среда, където се изграждат личностите на младите хора, а в училище обучението съответно следва да създава условия, които да надграждат качества на формираните от семейството интернали. Именно чрез единството на двата подхода и чрез взаимното допълване на семейната и училищната среда ще се създават млади хора с по-голям личностов потенциал за реализация и успех в живота.

Литература

1. Андреева, Л., (1999). *Социално познание и междуличностно взаимодействие*, София: ЛИК.
2. Величков, А., Лукарски, Г., Радославова, М., Русева, Л., Генова, С. (1987). Метод за измерване локализацията на контрола: конструиране, устойчивост и конструктивност. *Психологически изследвания*, 1987, 1, с.96-106
3. Генов, Ю. (2004) *Защо толкова малко успяваме?* София: Класика и стил.
4. Гергов, Т. (2011). Локус на контрола и самоприемане при дълголетници. Сб. От VI Национален конгрес по психология. УИ „Климент Охридски“, София, стр. 85-89.
5. Рашева, М. (2006). Ролята на стиловете за справяне със стреса в адаптацията към хронични заболявания и развитието на депресивни симптоми. *Психологическа мисъл*, кн. 1., 139-153.
6. Филипов, Ф. (2011). Локусът на контрол и ролята му при избиране на подходи за мотивиране на персонала, *Психологични изследвания*, кн.2/2011, с. 123-132.
7. Шулц, Д., Шулц, С. (2006). *История на модерната психология*, Наука и изкуство.
8. Янкулова, Й. (2013). Психологически измерения на локуса на контрола на студентите в академичната среда, *Педагогически новости*, РУ „Ангел Кънчев“.
9. Anastasiou, C., Fappa, E., Karfopoulou, E., Gkza, A., Yannakoulia, M. (2015). Weight loss maintenance in relation to locus of control: The MedWeight study. *Behaviour Research and Therapy*, Vol. 71, p. 40-44
10. Dumitriu, C., Timofti, C., Elena Nechita, E., Dumitriu, G. (2014). The Influence of the Locus of Control and Decision-making Capacity upon the Leadership Style. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 141, p. 494-499.
11. Grisolia, J., Longo, A., Hutchinson, G., Kee, F. (2015). Applying Health Locus of Control and Latent Class Modelling to food and physical activity choices affecting CVD risk. *Social Science & Medicine*, Vol. 132, p. 1-10.